

ANNA CZAPLIŃSKA

Uniwersytet Szczeciński, Polska
University of Szczecin, Poland

IRYNA KIBYCH

Narodowy Uniwersytet im. J. Fedkowycza w Czerniowcach, Ukraina
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Eksport drewna z Ukrainy na tle rosnącego deficytu surowcowego w przemyśle drzewnym UE

Export of Timber from Ukraine against the Background of a Growing Commodity Deficit in the EU Wood Industry

Streszczenie: Eksport surowca drzewnego z Ukrainy do UE przybrał w ostatnich latach niespotykane rozmiary. Jego dynamika wynika nie tylko z ogromnej aktywności po stronie podaży, ale również rosnącego popytu na drewno i produkty z drewna w krajach UE. Większość ukraińskiego surowca drzewnego pozyskuje się, przetwarza i wywozi w szarej strefie, będącej w zasadzie poza kontrolą służb państwowych. Dlatego do pełnego zrozumienia zachodzących procesów pozyskiwania drewna, jego wstępnego przerobu, przygotowania do eksportu i wywozu, należy uwzględnić zarówno kontekst ekonomiczny, jak i społeczno-kulturowy, gdyż w przypadku ukraińskiego rynku drzewnego odgrywa on równie ważną rolę. Celem artykułu jest charakterystyka uwarunkowań społeczno-gospodarczych ze szczególnym uwzględnieniem form pozyskiwania surowca drzewnego oraz jego często konfidencjonalnego przetwarzania i eksportu głównie do krajów UE. W badaniach wykorzystano dostępne oficjalne roczniki i opracowania statystyczne oraz materiały z ogólnodostępnych raportów analitycznych przygotowanych przez specjalistyczne międzynarodowe instytucje.

Abstract: Export of raw timber from Ukraine to the EU in the last years rose to unprecedented numbers. Growth in exports stems not only from the huge activity on the supply side, but also the growing demand for timber and timber products in the EU. Most Ukrainian wood raw material is recovered, processed and exported in the grey area which is essentially outside the control of state services. Therefore, for a full understanding of the processes of logging, its initial processing, preparation for export and export it is necessary to take into account both the economic and socio-cultural context, as in the case of the Ukrainian wood market it plays an equally important role. The aim of the article is to characterise the socio-economic conditions with particular emphasis on sourcing of wood raw material and its often confidential processing and export mainly to EU countries. The study used available official yearbooks, statistical studies and materials from public analytical reports prepared by specialised international institutions.

Słowa kluczowe: eksport drewna; przemysł drzewny; surowiec drzewny; Ukraina
Keywords: lumber; timber export; timber industry; Ukraine

Otrzymano: 3 stycznia 2019

Received: 3 January 2019

Zaakceptowano: 26 lipca 2019

Accepted: 26 July 2019

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Czaplińska, A., Kibych, I. (2019). Eksport drewna z Ukrainy na tle rosnącego deficytu surowcowego w przemyśle drzewnym UE. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 33(4), 151–164. doi: 10.24917/20801653.334.9

WSTĘP

Współczesna gra rynkowa wymaga poszukiwania nowych przewag konkurencyjnych, ale również wykorzystywania powszechnie znanych mechanizmów związanych np. z polityką cenową. Wydaje się, że cena produktu lub usługi to nadal najistotniejsza determinanta popytu. Stąd celowe stają się wysiłki podejmowane po stronie podaży, aby – przy ograniczonym wpływie na cenę – zredukować koszty własne i w ten sposób osiągać względnie wysoki zysk. Jedną z ważniejszych składowych kosztów własnych, poza np. kosztami pracy, wydają się być koszty surowców, których zasoby są z reguły bardzo ograniczone. To powoduje wiele konsekwencji, np. konieczność poszukiwania nowych, zwykle tańszych miejsc źródeł surowca. Takim właśnie procesom podlega europejski przemysł drzewny, który od lat boryka się z problemami surowcowymi. Ich przyczyn należy upatrywać w kurczących się zasobach europejskiego surowca drzewnego i rosnących cenach, zwłaszcza rzadkich gatunków drewna, oraz w gwałtownie rosnącym popycie na drewno, szczególnie widocznym w budownictwie. Należy także uwzględnić prosty fakt, że mimo ogromnego postępu naukowo-technicznego w wielu dziedzinach życia drewno nadal odgrywa istotną rolę, a alternatywne propozycje nie znajdują uznania w oczach konsumentów.

Sytuacja europejskiego przemysłu drzewnego i związane z nim problemy surowcowe w poszczególnych krajach różnią się, ale z racji wspólnego europejskiego rynku kryzys dotyka wszystkich (np.: Lis, 2012; Gackowska, 2013; Mayer, 2018). Wiele przedsiębiorstw przemysłu drzewnego niedobory drewna uzupełnia importem surowca z bardzo czasem odległych części świata, np. z dorzecza Konga, Amazonii, Azji Południowo-Wschodniej. Jednak znaczne odległości, niskie uzbrojenie pracy na miejscu pozyskiwania surowca, długotrwałe formalności administracyjne oraz duże zainteresowanie opinii publicznej prowadzonymi wyrębami, nagłośnie przez wiele organizacji ekologicznych, nie sprzyja importowi surowca do Europy. Stąd ogromny popyt na surowiec drzewny z Ukrainy.

W ostatnich latach pozyskiwanie drewna przybrało na Ukrainie niespotykane rozmiary. Ponadto według międzynarodowej organizacji Earthsight 60–70% wycinek jest prowadzonych wbrew ograniczeniom przewidzianym przez ukraińskie prawo (Earthsight, 2018). Większość surowca drzewnego trafia do szarej strefy, w której funkcjonuje około 12 tys. tartaków produkujących około $\frac{3}{4}$ całej produkcji tarcicy w kraju. Około 70% ukraińskiego drewna wywożonego na eksport trafia do krajów UE. W latach 2014–2017 jego dynamika wzrosła o 75%, przekraczając w 2017 roku 1 mld euro. Omijane są przy tym nie tylko przepisy prawa krajowego, lecz także przepisy i certyfikacje UE. Z ukraińskiego drewna korzystają największe w Europie przedsiębiorstwa produkujące drewniane panele podłogowe, papier i tarcicę. Pozyskiwanie drewna, jego wstępny przerób, przygotowanie do eksportu i jego wywóz należy rozpatrywać nie tylko w kontekście ekonomicznym, ale również społecznym, w tym także kulturowym. Należy pamiętać, że np. karpackie lasy są miejscem egzystencji ludów karpackich, w tym Hucułów, zaś samo drewno jednym z podstawowych budulców ich kultury materialnej.

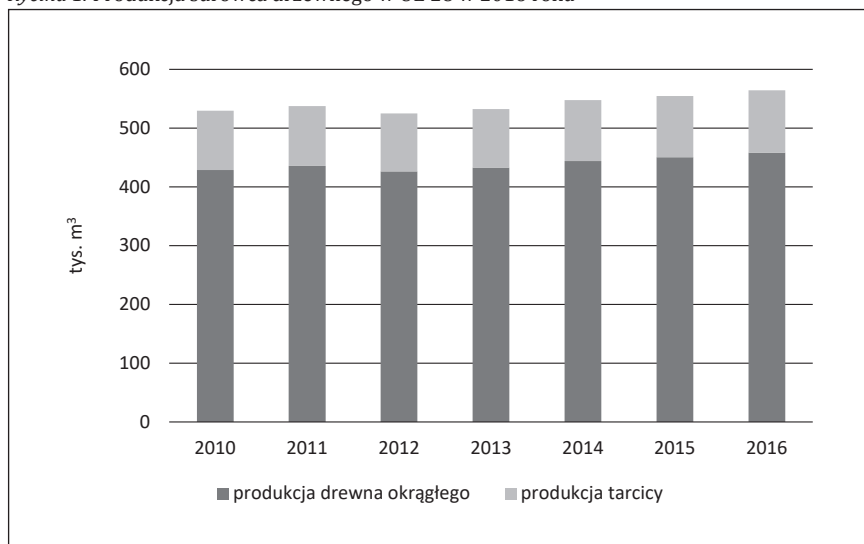
Wobec powyższego celem artykułu jest charakterystyka uwarunkowań społeczno-gospodarczych pozyskiwania surowca drzewnego, ze szczególnym uwzględnieniem jego form oraz jego często konfidencjonalnego przetwarzania i eksportu głównie do krajów UE. W badaniach wykorzystano dostępne oficjalne roczniki i opracowania statystyczne oraz materiały z ogólnodostępnych raportów analitycznych przygotowanych przez specjalistyczne międzynarodowe instytucje.

SYTUACJA SUROWCOWA W PRZEMYSŁE DRZEWNYM W UE

Unia Europejska posiada około 5% światowych lasów, a zalesiony obszar rośnie powoli. Coraz częściej zwraca się uwagę na znaczenie ekosystemów leśnych w magazynowaniu węgla oraz ich zdolność do wychwytywania dodatkowego węgla z atmosfery. Zachowanie i ochrona istniejących lasów obecnie jest priorytetem w działaniach na rzecz ochrony klimatu, i to nie tyle z racji ich roli w bieżącym usuwaniu CO₂ z atmosfery, co ze względu na już zmagazynowane przez nie zasoby węgla (Wesołowski, Popkiewicz, 2015). A jednocześnie drewno nadal jest najczęściej używanym źródłem energii odnawialnej w UE (Eurostat, 2017). Nade wszystko drewno posiada szerokie zastosowanie gospodarcze, będąc nadal podstawowym surowcem w wielu działach przemysłu (w tym m.in. produkcji mebli, papieru, opakowań drewnianych) oraz w budownictwie. Stąd – mimo przechodzenia do gospodarki cyfrowej – wraz z rozwojem gospodarczym wielu państw, w tym państw Wspólnoty, produkcja surowca drzewnego nie maleje, a nawet możemy uznać, że nieznacznie, ale sukcesywnie rośnie (rycyna 1).

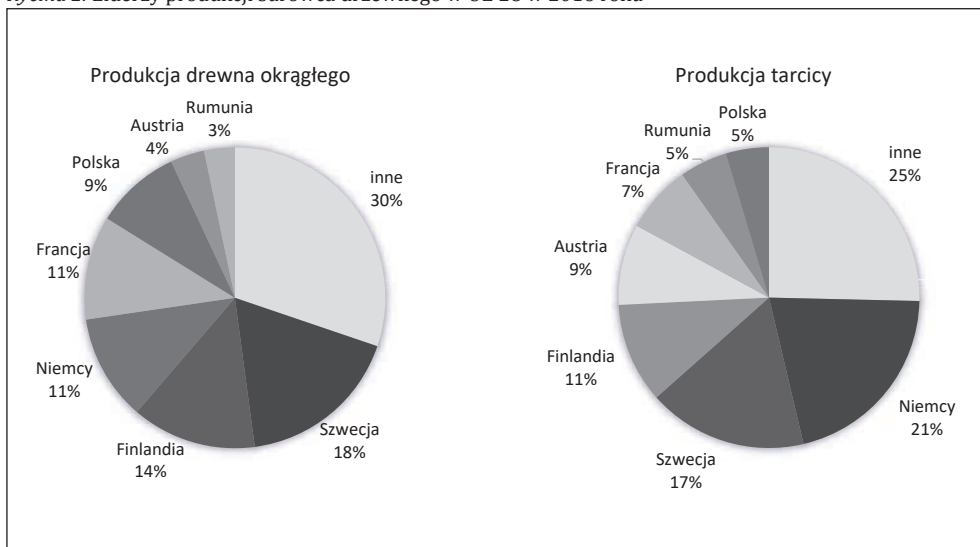
Liderami w produkcji surowca drzewnego w UE są od lat dwa kraje – Niemcy i Szwecja (rycyna 2). W 2016 roku ich udział w produkcji tarcicy wyniósł odpowiednio 21% i 17%. Ponadto Szwecja – obok Finlandii, Niemiec i Francji – jest liderem w produkcji drewna okrągłego. Nie oznacza to jednak, że przedsiębiorstwa przemysłu drzewnego z tych krajów wykorzystują w pełni swój surowiec. Bardzo często stosują

Rycyna 1. Produkcja surowca drzewnego w UE 28 w 2016 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostatu

Rycina 2. Liderzy produkcji surowca drzewnego w UE 28 w 2016 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostatu

one znacznie tańszy surowiec, z tańszych gatunków drzew z innych krajów, a same eksportują bale cenniejszych gatunków (np. buk, dąb) do Chin. Taka polityka wynika m.in. z dużej siły nabywczej przedsiębiorstw i klientów indywidualnych z Państwa Środka, dla których próg cenowy znajduje się znacznie wyżej niż średnia europejska. Stąd coraz więcej zachodnioeuropejskich firm otwiera sklepy i biura w Chinach, aby móc sprzedawać tam np. dębowe materiały podłogowe, które są w Chinach bardzo modne.

Na europejski rynek drzewny mają również wpływ względy prawno-administracyjne wynikające ze wspólnej unijnej polityki gospodarczej. To właśnie z powodu europejskiej regulacji w sprawie drewna (European Timber Regulation – EUTR¹) przedsiębiorstwa funkcjonujące na terytorium UE zostały zmuszone do ograniczenia pozyskiwania surowców/materiałów z krajów postrzeganych jako obciążone dużym ryzykiem. Za takie uznano kraje tropikalne oraz kraje przetwarzające wielkie ilości drewna, takie jak Chiny. Ponadto regulacje unijne zmuszają do poszukiwania alternatywnych źródeł surowca drzewnego, gdzie łańcuch dostaw będzie mniej skomplikowany i bardziej transparentny.

Warto także dodać, że – ze względu m.in. na rosnące płace oraz koszty transportu wynikające głównie ze światowych cen ropy naftowej – część przedsiębiorstw wywozujących się z Europy przenosi swoje zakłady z powrotem na stary kontynent po to, aby być bliżej nowego, europejskiego źródła surowca, a tym samym nie tylko uniknąć kosztów transportu, ale móc szybciej reagować na często zmieniający się sezonowy popyt. Według M. Benthema (2014) taka sytuacja może być korzystna dla upraw leśnych w Europie. Rosnąca podaż na drewno rzeczywiście może pobudzić do bardziej intensywnej gospodarki leśnej. Wydaje się jednak, że poszukiwanie i ewentualna eksploatacja zasobów leśnych dla wielu przedsiębiorców nie jest i nie będzie związana

¹ Rozporządzenie EUTR obowiązuje na terenie całej Unii Europejskiej od 3 marca 2013 roku. Od tej daty wymagane jest wykazanie pochodzenia i udokumentowanie legalności pozyskania drewna, które w postaci surowej lub przetworzonej wprowadzane jest na rynek krajów Unii Europejskiej.

z planowaną od zera gospodarką leśną, co wynika z bardzo prostego faktu – las rośnie powoli. Chodzi raczej o wyszukiwanie cennych starodrzewów w miejscach dotąd niedostępnych, np. na wschodzie Europy, ponieważ ich powierzchnie w krajach UE kurczą się w zastraszającym tempie, a ich dostępność obwarowana jest coraz to nowymi restrykcyjnymi regulacjami prawno-administracyjnymi.

W tym kontekście zasoby leśne Ukrainy wydają się bardzo atrakcyjnym surowcem dla wielu europejskich przedsiębiorstw. Składa się na to sytuacja wewnętrzna na Ukrainie, gdzie niski poziom życia, luki prawno-administracyjne, ale również mentalność wielu decydentów i zwykłych mieszkańców przyczynia się do dość swobodnego traktowania zasobów naturalnych kraju, w tym jego zasobów leśnych. Szybka stopa zwrotu w handlu drewnem oraz relatywnie korzystna cena zachęca Ukraińców do działań czasem bez poszanowania prawa, a przynajmniej na jego granicy. To z kolei jest skrzętnie wykorzystywane przez ogromne koncerny przemysłu drzewnego, ale czasem także małe i średnie przedsiębiorstwa zlokalizowane w UE, które często nie wprost, ale za pośrednictwem rozbudowanego systemu dystrybucji otrzymują ukraiński surowiec drzewny. Jego jakość i cena w zestawieniu z geograficzną bliskością wydają się być satysfakcjonujące dla wszystkich stron.

EKSPORT SUROWCA DRZEWNEGO Z UKRAINY

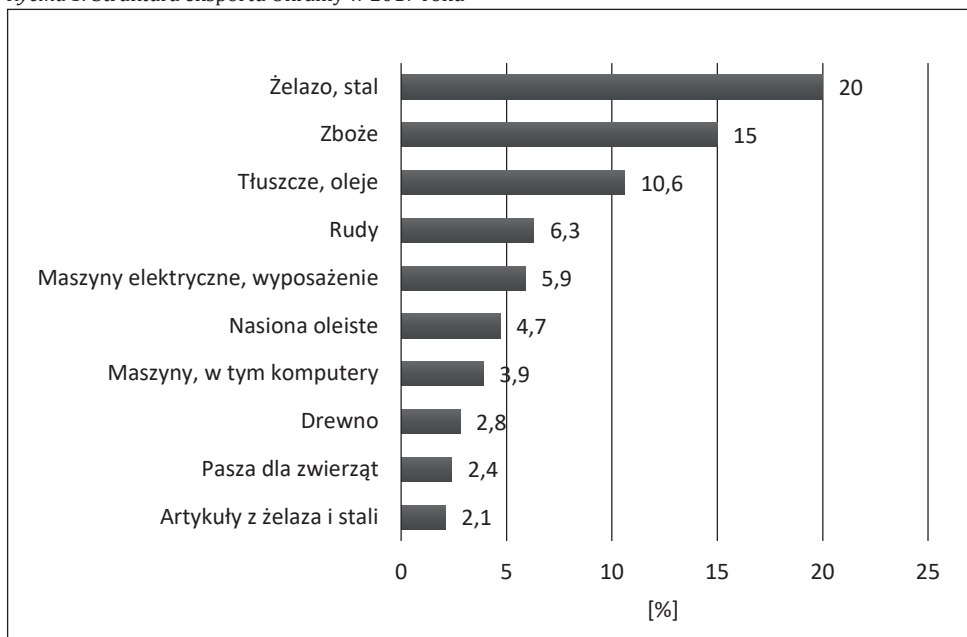
W ostatnich latach na ukraińskim rynku drzewnym widoczne są bardzo niekorzystne zmiany, których przyczyn, według M. Popkova (2016), należy szukać w upadku przemysłu drzewnego spowodowanego utratą dotychczasowych rynków zbytu (głównie rynku rosyjskiego), we wzroście kosztów energii i transportu, w gwałtownym spadku krajowego popytu efektywnego na surowiec drzewny oraz w zniesieniu wszelkich ograniczeń dotyczących eksportu drewna.

Warto dodać, że lesistość Ukrainy należy do najniższych w Europie – 15,7% (BRDO, 2017), co nie przeszkadza eksportować około 5 mln m³ drewna okrągłego rocznie głównie do państw UE. Tymczasem oficjalna ukraińska produkcja surowca drzewnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2016 roku wyniosła zaledwie 400 m³ i była jedną z najmniejszych w Europie. Średnia cena eksportowanego drewna okrągłego w 2016 roku wynosiła około 50 dol. za m³, gdy w tym samym okresie np. na rynku polskim kształtowała się ona na poziomie około 140 dol. za m³. Jednocześnie krajowe ceny na surowiec drzewny były wyższe od cen eksportowych średnio o 4–5 dol., co z ekonomicznego punktu widzenia należy uznać za zjawisko nieuzasadnione, ale również bardzo niebezpieczne dla rodzimej gospodarki, zwłaszcza kiedy uwzględnimy następujące fakty:

- w 2017 roku drewno było istotnym elementem struktury eksportu Ukrainy, a jego wielkość tylko w porównaniu z rokiem poprzednim (według oficjalnych danych) wzrosła o 6,6%, zwiększając swój udział w krajowej strukturze eksportu ogółem do 2,8% (rycina 3) (UKRSTAT, 2016, 2017),
- przemysł drzewny stanowi podstawowe źródło utrzymania dla ponad 350 tys. pracujących i ich rodzin,
- udział przemysłu drzewnego w ukraińskim PKB w 2017 roku wyniósł około 3,6% PKB (Earthsight, 2018).

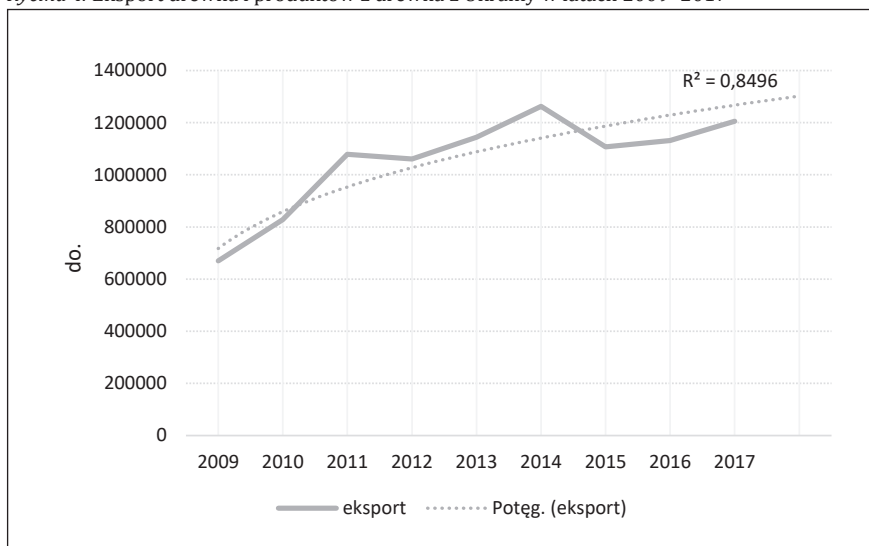
Jak wynika z analizy oficjalnych bilansów handlowych dotyczących rynku drewna na Ukrainie, od lat utrzymuje się wzrostowy trend przychodów z eksportu wywołany

Rycina 3. Struktura eksportu Ukrainy w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie UKRSTAT (2017)

Rycina 4. Eksport drewna i produktów z drewna z Ukrainy w latach 2009–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie UKRSTAT (2017)

głównie zwiększającą się skalą wywozu, a niekoniecznie ceną oferowanych towarów (rycina 4). Warto jednak powołać się na dane opublikowane przez organizację Earth-sight (2018), według której przychody ze sprzedaży drewna za granicę na Ukrainie są niedoszacowane. W rzeczywistości są one wyższe o 29% i wynoszą około 1,6 mld dol.

Wobec sprzeciwu części elit politycznych oraz wielu krytycznych głosów opinii publicznej domagającej się zmian na ukraińskim rynku drewna, w lipcu 2015 roku ustanowiono moratorium na eksport nieprzetworzonego drewna². W tekście tego dokumentu zapisano również dodatkowe postulaty, które miały zostać zrealizowane w trybie pilnym. Z najważniejszych należy wymienić wzrost produkcji legalnie działających przedsiębiorstw tartacznych do ponad 103 tys. m³ rocznie, budowę nowoczesnych tartaków w Kostopolu (obwód rówieński), Korosteniu (obwód żytomierski) i w Odessie oraz znaczące ograniczenie liczby nielegalnych małych tartaków, których liczbę szacuje się obecnie na około 12 tys., co w połączeniu z legalnie działającymi daje 56,6% ogółu ukraińskich tartaków, a zatem większość. Niepokojąca jest przy tym dynamika wzrostu tej liczby. W okresie 2001–2017 liczba nielegalnych tartaków na Ukrainie wzrosła 24-krotnie. Tylko z tego tytułu co roku do kasy państwa nie wpływa ponad 7 mln dol. (Zablotskyi, 2017).

Rozbieżność między legalną produkcją tarcicy a jej eksportem jest gigantyczna i od 2009 roku szybko rośnie (rycina 5). W ostatnich latach eksport tarcicy ukraińskiej przekroczył całkowitą krajową podaż (produkcja i import), nawet bez uwzględnienia konsumpcji krajowej. W 2015 roku Ukraina wyeksportowała dwa razy więcej tarcicy niż zostało jej legalnie wyprodukowane w krajowych tartakach. Prawie 1 mln m³ surowca zostało sprzedanych za granicę, co nie mogło pozostać niezauważalnym. Taka rozbieżność może wynikać z nielegalnego pozyskiwania surowca.

Jednym z powszechnie stosowanych na Ukrainie sposobów pozyskiwania nielegalnego surowca drzewnego jest tzw. wyrąb sanitarny, polegający nie tylko na oczyszczaniu lasu, tj. zbieraniu i wywożeniu leżaniny, opadłych gałęzi, usuwaniu posuszu, ale także (w oparciu o często sfałszowane dokumenty) na odcinaniu zdrowych konarów drzew, a po pewnym czasie usuwaniu okaleczonych, zamierających pni, a nawet na bezwzględnym wyrębie zdrowych kwartałów lasu (rycina 6). Nieuzasadnione wyręby sanitarne mają miejsce również na obszarach chronionych (Norenko, Testov, Vasylyuk, 2018). W latach 2014–2015 takie wycinki miały miejsce w 15 parkach narodowych, w tym także w jedynym tego rodzaju na Ukrainie Karpackim Rezerwacie Biosfery (Mychajlyszyn, 2016)³.

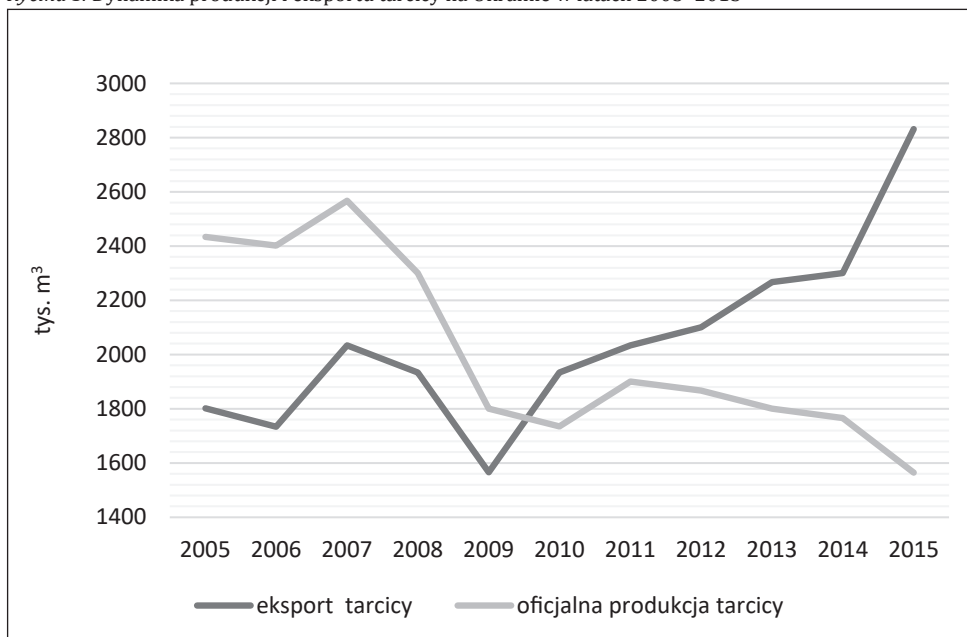
Głównymi nabywcami nielegalnego surowca drzewnego na Ukrainie są drobne przedsiębiorstwa, dla których ceny na aukcjach krajowych są zbyt wygórowane, więc poszukują innych, często nielegalnych ścieżek pozyskania surowca. Średnia objętość nielegalnego pozyskiwania drewna w 2015 roku w porównaniu z rokiem poprzednim wzrosła z 1,8 do 3,7 tys. m³, a szkody wzrosły z 31,2 do 84,6 mln hrywien. W pierwszym kwartale 2016 roku omawiana objętość osiągnęła już wartość 11 tys. m³ (Popkov, 2016; Honcharuk, 2016).

Straty z nielegalnego pozyskiwania drewna w ciągu ostatnich 6 lat wzrosły o 77%, osiągając w sumie 400 mln dol. W tym samym czasie grzywna za nielegalne cięcie

² Zakon Ukrainy (09.04.2015): Pro vnesenia zmin do Zakonu Ukrainy „Pro osoblyvosti derzhavnoho reguliuvannya diyalnosti sub’ektiv pidpryjemnytskoi diyalnosti, pov’yazanoi z realizaciyeyu ta eksportom lisomaterialiv” shchodo tymczasovoi zaborony eksportu lisomaterialiv u neobroblenomu vyhliadi [Ustawa Ukrainy: O poprawkach do ustawy Ukrainy „O specyfice państwowej regulacji działalności podmiotów gospodarczych związanych z realizacją i eksportem drewna” w sprawie tymczasowego zakazu wywozu drewna nieprzetworzonego].

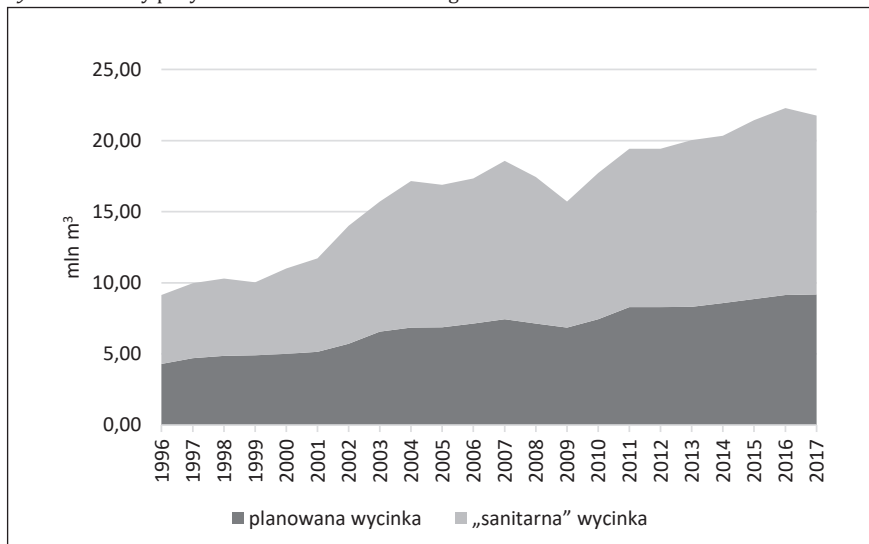
³ Badania dotyczące wycinek lasów na obszarach chronionych przeprowadzone na podstawie zdjęć satelitarnych Landsat 8 (5.06.2015) oraz Landsat 7 (20.07.2011). Zaznaczenie wyrębów metodą klasyfikacji powierzchni Land Cover Classification za pomocą instrumentu Semi-Automatic Classification Plugin for QGIS.

Rycina 5. Dynamika produkcji i eksportu tarcicy na Ukrainie w latach 2005–2015

Źródło: UKRSTAT (2017)

Rycina 6. Formy pozyskiwania surowca drzewnego w latach 1996–2017

Źródło: UKRSTAT (2017)

wynosi 6 dol., a ściągłość kar jest nie zawsze skuteczna (Earthsight, 2018). Warto podkreślić, że system bezpieczeństwa publicznego na Ukrainie na chwilę obecną nie jest w stanie skutecznie przeciwdziałać nielegalnym wycinkom nie tylko z powodu licznych luk w przepisach prawo-administracyjnych (tworzonych czasem świadomie),

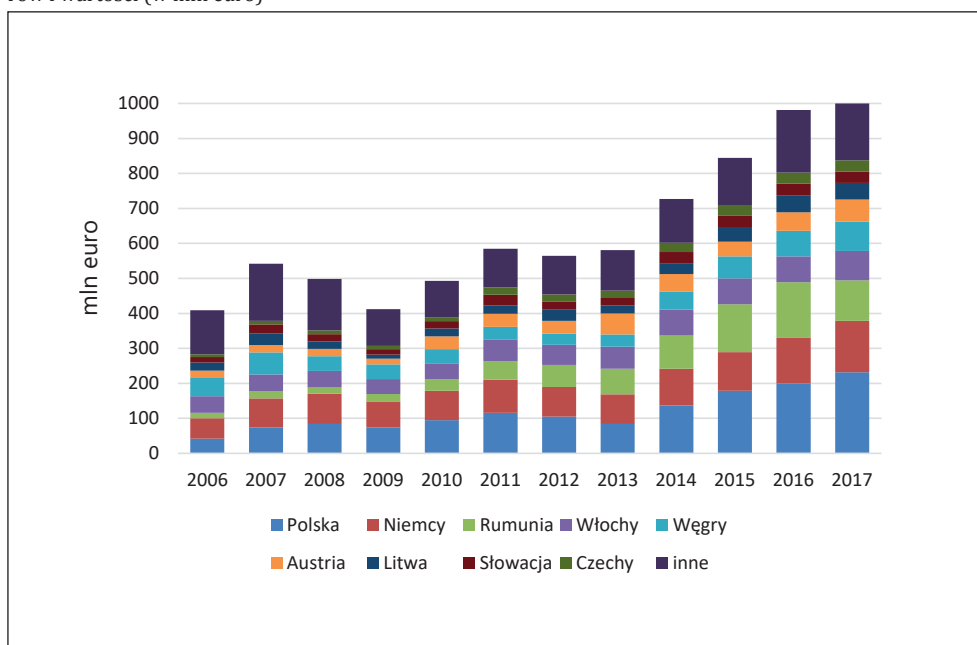
bardzo niskiej ściągalności kar związanych z nadal powszechnie występującą korupcją, jak również z cichym przyzwoleniem społecznym na tego typu działalność. Według danych UKRSTAT (2016) rekompensaty z tytułu poniesionych przez ukraińskie lasy państwowe strat kształtowały się w ostatnich latach na bardzo niskim poziomie, np. w 2014 roku ze szkód wynoszących 31,2 mln hrywien zostało zrekompensowanych 2,8 mln hrywien, tj. 9,1%, a w 2015 roku z 84,7 mln hrywien zrekompensowano tylko 6 mln hrywien (tj. 5,4% ogółu).

KIERUNKI EKSPORTU SUROWCA DRZEWNEGO Z UKRAINY

Głównymi kierunkami wywozu surowca drzewnego z Ukrainy są państwa sąsiadujące, tj. Polska, Rumunia, Słowacja, Węgry. Stanowią one jednak zwykle punkt pośredni w drodze do właściwego celu położonego w głębi Unii Europejskiej (rycina 7). Dla przykładu ukraiński surowiec dla jednego z potentatów europejskiego przemysłu drzewnego trafia do jego austriackich, czeskich czy rumuńskich tartaków za pośrednictwem przedsiębiorstw zarejestrowanych na Słowacji i w Czechach, a od 2016 roku także w Wielkiej Brytanii.

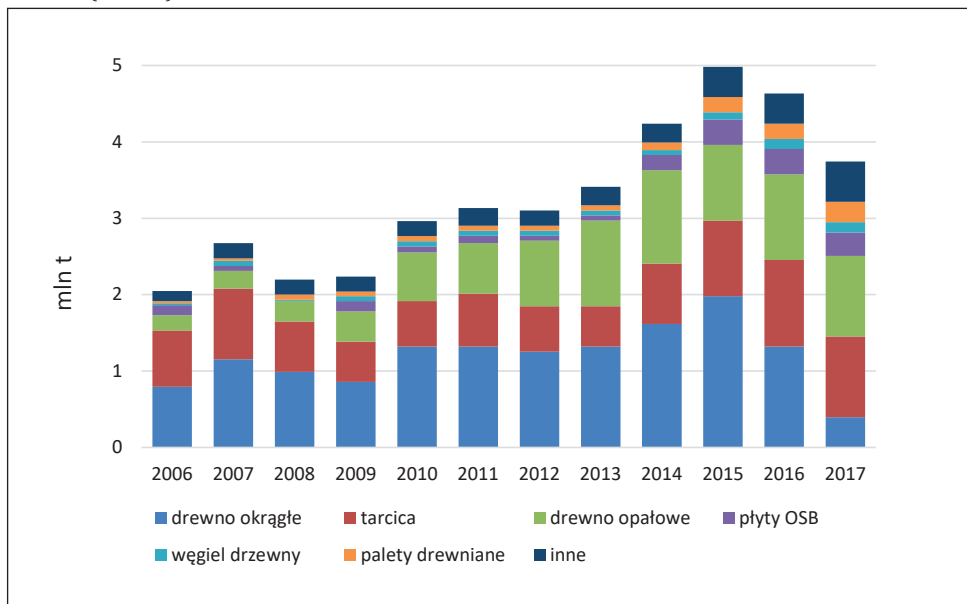
Jednym z najczęściej wykorzystywanych do wywozu drewna przejść granicznych jest kolejowe przejście graniczne Vadul-Siret na granicy ukraińsko-rumuńskiej. To przez nie przechodzą liczne składy kolejowe kierowane dalej bezpośrednio lub pośrednio do Austrii, Niemiec i Włoch. Z pozostałych przejść granicznych należy wymienić Batovo na granicy z Węgrami, Chop na granicy ze Słowacją i Krakowiec-Korczowa

Rycina 7. Import UE drewna i produktów z drewna z Ukrainy w latach 2006–2017 według państw importatorów i wartości (w mln euro)

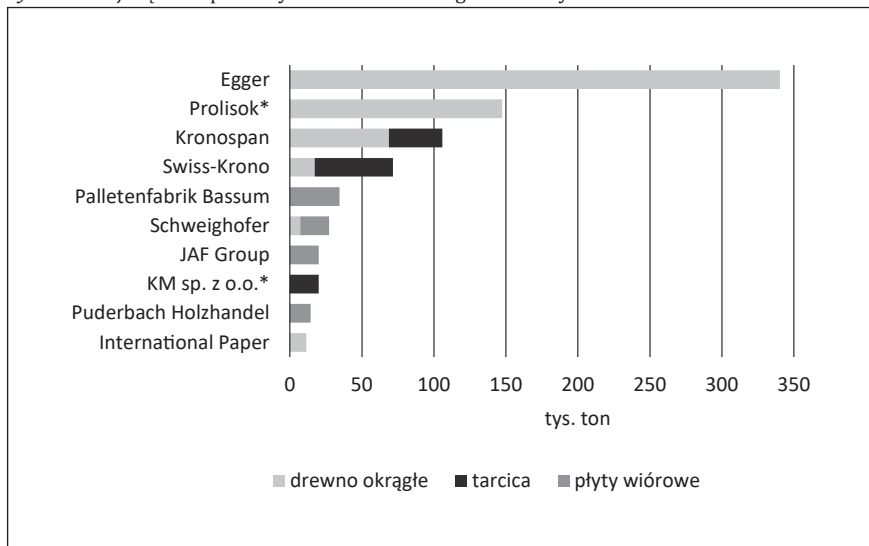
Źródło: Eurostat za Earthsight (2018)

Rycina 8. Import UE drewna i produktów z drewna z Ukrainy w latach 2006–2017 według masy i rodzajów surowca (w mln t)

Źródło: Eurostat za Earthsight (2018)

Rycina 9. Najwięksi importerzy surowca drzewnego z Ukrainy w UE w 2017 roku

* Przedsiębiorstwa pośredniczące w handlu ukraińskim surowcem drzewnym.

Źródło: Earthsight (2018)

na granicy z Polską; wszystkie one pełnią podobną funkcję, tzn. są bramami eksportu ukraińskiego surowca drzewnego do UE (Earthsight, 2018; Pylayeva, Bemann, 2018).

W strukturze importu drewna i produktów z drewna z Ukrainy do państw UE w latach 2006–2017 zaobserwowano wzrost jego wartości z poziomu nieco ponad 400 mln euro do ponad 1 mld euro. Wynikało to głównie z rosnących udziałów takich państw jak Polska, Niemcy, Rumunia (z wyjątkiem 2017 roku) i wielu innych, także tych spoza wąsko rozumianej Wspólnoty oraz państw geograficznie spoza Europy (Turcja, Chiny). Powiększająca się wartość eksportu drewna oraz półproduktów i produktów drewnianych z Ukrainy do 2015 roku przekładała się na wzrost masy wywożonego surowca, głównie w oparciu o drewno okrągłe, tarcicę i drewno opałowe. Jednak po wprowadzeniu moratorium znacznie spadła sprzedaż za granicę drewna okrągłego, przy utrzymaniu pozostałych proporcji bez zasadniczych zmian (rycina 8).

Warto dodać, że to właśnie drewno okrągłe (kłody) jest najbardziej pożądanym surowcem drzewnym przez większość głównych odbiorców (rycina 9). Daje ono dużą swobodę obróbki, przez co praktycznie nieograniczone są możliwości zastosowania. Dlatego też odbiorcą ukraińskiego drewna w Europie jest nie tylko przemysł celulozowy, przemysł opakowań drewnianych oraz energetyka niskoemisyjna, ale również znacznie bardziej wymagający surowcowo przemysł papierniczy, przemysł stolarki budowlanej i przemysł meblarski.

Wśród największych nabywców surowca drzewnego z Ukrainy są zarówno przedsiębiorstwa zajmujące się bezpośrednio jego przetwórstwem, jak i takie, które są pośrednikami w jego handlu. W większości wypadków widoczna jest specjalizacja w odbieranym surowcu oraz liczne powiązania (rycina 9).

POSTAWY SPOŁECZNE WOBEC POZYSKIWANIA I EKSPORTU SUROWCA DRZEWNEGO

Kreśląc tło obserwowanych postaw społecznych wobec pozyskiwania i eksportu surowca drzewnego, należy zgodzić się z tezą, że ukraińscy konsumenci surowca drzewnego mogliby konkurować z zagranicznymi importerami. Ich przewaga konkurencyjna w dużej mierze polega na atrakcyjnej dostępności przestrzennej, przez co dostawa precyzyjnie określonej partii surowca może nastąpić szybciej i taniej, przy relatywnie niższych kosztach transportu i znacznie niższych kosztach pracy. Mimo to w walce o rodzimy surowiec ukraińscy przedsiębiorcy przegrywają, ponieważ przedsiębiorstwa zagraniczne dysponują znaczną przewagą finansową, technologiczną, menedżerską i marketingową. Ponadto często prowadzą one ukryte działania lobbujące wobec władz i administracji ukraińskiej różnego szczebla.

Można przyjąć tezę, że obecna struktura ukraińskiego przemysłu drzewnego (formowana od 1991 roku, tj. od uzyskania przez Ukrainę niepodległości) jest bardzo rozdrobniona, a przez to mało odporna na działania dużych korporacji transnarodowych. Opiera się ona głównie na mikro- i małych lokalnych przedsiębiorstwach, których załogi i kadre kierowniczą tworzą zwykle przedstawiciele społeczności lokalnych (są to głównie mieszkańcy leśnych i przygranicznych obszarów wiejskich – Karpat Ukraińskich, Polesia), często przypadkowi, często słabo przygotowani do pełnienia swoich obowiązków. W sposób oczywisty prowadzi to do wielu zaniechań i nadużyć, takich jak np. prowadzenie działalności gospodarczej bez stosownej rejestracji, brak prowadzenia jakiegokolwiek księgowości, brak składania okresowych sprawozdań czy notoryczne unikanie podatków, poprzez np. rejestrowanie działalności na członków rodziny lub „ludzi-słupy”. Jednocześnie brak jest transparentnych procedur przymusu, by tych obowiązków

dopełniać. Można więc uznać, że taka działalność jest poza kontrolą. Nie powinna zatem dziwić niskiej jakości produkcja, często realizowana bez podstawowych standardów technicznych, technologicznych, organizacyjnych (nie tworzy oficjalnych miejsc pracy) i względów bezpieczeństwa. Zorientowana jest ona na szybki zysk, poprzez zakup surowca drzewnego niewiadomego pochodzenia lub samowolny wyręb, handel drewnem z tzw. ponownej klasyfikacji (oficjalnie dokonując zakupu drewna opałowego, faktycznie otrzymuje się drewno okrągłe), zakłóca przebieg wielu aukcji w celu zablokowania sprzedaży drewna innym, często państwowym przedsiębiorstwom, a wszystko po to, by prowadzić w zasadzie niekontrolowany eksport.

Oczywiste jest to, że opisane zachowania przedsiębiorstw szarej strefy nie będą sprzyjać rozwojowi konkurencyjnego przemysłu drzewnego na Ukrainie, a nawet będą temu przeszkadzać. Warto jednak wskazać szerszy kontekst obserwowanych zachowań, a zwłaszcza źródła ich motywacji, charakteryzujących (choć w różnym stopniu) zarówno władze szczebla lokalnego, regionalnego, krajowego, jak i przedstawicieli społeczności lokalnych. Wydaje się, że do najważniejszych źródeł można zaliczyć następujące:

- chęć łatwego zysku (merkantylizm),
- brak lub ograniczona tożsamość narodowa/lokalna,
- niski poziom zamożności,
- niski poziom świadomości ekologicznej,
- brak alternatywy zatrudnienia i utrzymania,
- niska skuteczność systemu karnego,
- przyzwolenie społeczne.

Dokonana identyfikacja postaw społecznych wobec pozyskiwania i eksportu surowca drzewnego powinna skłaniać do następujących działań, które należy uznać za bardzo pilne i niezbędne. Po pierwsze, należy przeprowadzić licencjonowanie firm zajmujących się pozyskiwaniem drewna i obróbką drewna. Po drugie – zakazać wywozu drewna i produktów drzewnych przez osoby fizyczne i inne podmioty prowadzące działalność gospodarczą, które nie są zwykłymi użytkownikami lasu i nie posiadają odpowiednich licencji. Po trzecie – przyjąć transparentne zasady obrotu surowcem drzewnym.

Wszystkie te postulaty uzależnione są od czynnika behawioralnego, czyli woli decydentów, a ta ze względu na krzyżowanie się wielu interesów i wymienione powyżej źródła motywacji nie jest oczywista.

Mimo stosunkowo długiej już państwowości Ukraina nie wypracowała skutecznego systemu kontrolnego, który diagnozowałby w sposób rzetelny procesy gospodarcze, w tym procesy zachodzące w przemyśle. Być może należy to uznać za nieudolność państwową, być może za działanie świadome. Niezależnie od przyjętej interpretacji wynikiem tego jest brak państwowego programu wsparcia dla przemysłu, w tym przemysłu drzewnego. Warto również dodać, że różnorodne międzynarodowe projekty i granty nie zastąpią państwowego wsparcia i nie są do końca efektywne, ze względu na swój cel, narzędzia, zasięg i zakres oraz czas trwania. Skutkiem jest długotrwała stagnacja przemysłu drzewnego na Ukrainie i rozwój lokalnych, często nielegalnych przedsiębiorstw.

ZAKOŃCZENIE

Eksport surowca drzewnego z Ukrainy do UE przybrał w ostatnich latach niespotykaną skalę. Jego wielkość wynika nie tylko z ogromnej aktywności po stronie podaży, ale

również z rosnącego popytu na drewno i produkty z drewna w krajach Wspólnoty Europejskiej i na rynkach wschodzących, takich jak chiński. Niestety mnogość przykładów pokazuje, że pozyskiwanie i eksport surowca z Ukrainy jest realizowany bez poszanowania prawa lub na jego granicy. Presja ze strony zagranicznych odbiorców jest jednak tak duża, że krajowe uwarunkowania prawne, społeczne, ekonomiczne czy przyrodnicze nie stanowią wystarczającej bariery przed tego typu działaniami.

Brak wypracowanej i wdrożonej rynkowej strategii działania wobec obcego kapitału, ułomność i brak ochrony rynku krajowego i wreszcie brak rzetelnej ewidencji kontrolowanych wyrębów to podstawowe słabości ukraińskiego rynku drewna. Na Ukrainie brakuje elektronicznej rejestracji wyrębu drewna, co prowadzi m.in. do braku odnowień, ponieważ według dokumentów las w danym miejscu ciągle rośnie.

Na to nakłada się specyficzna ludzka mentalność, która wyrosła zapewne z permanentnych niedoborów. Stąd dochodowość handlu surowcem drzewnym powoduje duże zainteresowanie tą działalnością władz, społeczności lokalnych, a nawet grup przestępczych, przy czym – jak wspomniano – udział przedstawicieli społeczności lokalnych wynika często z niskiego poziomu zamożności, niskiego poziomu przedsiębiorczości i ze społecznego przyzwolenia na tego typu „formy zarobkowania”. Natomiast władza pod przykrywką większych problemów, jak na przykład konflikt z Rosją, „pozwala” na nielegalny eksport.

Literatura References

- Bentham, M. (2014) (2019, 3 stycznia). *Rynek drewna w unii europejskiej i pozycja polskich produktów drzewnych na tym rynku*. Pozyskano z <http://www.e-handeldrewnem.pl>
- BRDO (2017) (2019, 3 stycznia). Better Regulation Delivery Office. Pozyskano z <http://en.brdo.com.ua/main/brdo-budget-ukraine-loses-200-million-hryvnas-annually-illegal-sawmills/>
- Earthsiaght (2018) (2019, 3 stycznia). Complicit in corruption: How billion-dollar firms and EU governments are failing Ukraine's forests. Pozyskano z <https://www.earthsiaght.org.uk/complicitincorruption.pdf>
- Eurostat (2017). *Agriculture, forestry and fishery statistics. Statistical books*. ISBN 978-92-79-75764-8.
- Gackowska, M. (2013). Europejskie tartaki wciąż borykają się z popytem. *Gazeta Przemysłu Drzewnego*, 12(203).
- Honcharuk, O. (2016) (2019, 3 stycznia). *How to save Ukrainian forest*. Pozyskano z brdo.com.ua/analytics/save-ukrainian-forest.
- Lis, W. (2012). Najważniejsze czynniki wpływające na sytuację przemysłu drzewnego w Polsce w 2012 roku. *Transfer Inovacji*, 2, 207–2012.
- Mayer, B. (2018) (2019, 3 stycznia). Porażka leśnej dyplomacji. *Puls Biznesu*, 14 czerwca 2018.
- Mychajlyszyn J. (2016) (2019, 3 stycznia). *Karpatska rizanyina*. Pozyskano z <http://texty.org.ua/d/deforestation/>
- Norenko, K., Testov, P., Vasylyuk, O. (2018). *Lisovi terytorii – dlya dykoyi pryrody: nova polityka lisovogo gospodarstwa. Analitychnyy dokument*. Kijów: Wydawnictwo Ekologia Pravo Lyudyna.
- Popkov, M. (2016) (2019, 3 stycznia). *Zapret na eksport drevesiny v Ukrainie: prichiny, posledstviya, alternatyvy [Zakaz eksportu drewna w Ukrainie: przyczyny, skutki, alternatywa]*. Pozyskano z <http://www.fleg.org.ua/docs/1648>
- Pylayeva, A., Bemmann, A. (2018) (2019, 3 stycznia). *Regulyuvannya rynku derevyny v Ukraini ta Nimmechynni. Zvit z lisovoyi polityki*. Kyiv. Pozyskano z <https://apd-ukraine.de/>
- UKRSTAT (2016). Ukraina w cyfrach. Statystyczny Zbirnyk [Ukraina w liczbach. Rocznik Statystyczny]. Kijów: Derzhavna Sluzhba Statystyky Ukrainy.
- UKRSTAT (2017) (2019, 3 stycznia). Pozyskano z <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Wesołowski, T., Popkiewicz, M. (2015) (2019, 3 stycznia). *Rola lasów w pochłanianiu CO₂ w pytaniach i odpowiedziach*. Pozyskano z <http://naukaoklimacie.pl>

Zablotskyi, A. (2017) (2019, 3 January). *The budget of Ukraine loses 200 million hryvnas annually because of illegal sawmills*. Pozyskano z <http://en.brdo.com.ua/main/brdo-budget-ukraine-loses-200-million-hryvnas-annually-illegal-sawmills/>

Anna Czaplńska, dr, adiunkt, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Ekonomii, Finansów i Zarządzania, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Geografii Społeczno-Ekonomicznej, Katedra Geografii Społeczno-Ekonomicznej. Zainteresowania badawcze są związane z problematyką geografii społecznej i kulturowej, w tym z krajobrazem kulturowym, procesami akulturacji oraz kulturowymi uwarunkowaniami kreowania marketingu terytorialnego.

Anna Czaplńska, PhD, assistant professor, University of Szczecin, Faculty of Economics, Finance and Management, Institute of Spatial Management and Socio-Economic Geography, Department of Socio-Economic Geography. Her research interests are related to the issues of social and cultural geography, including the cultural landscape, the processes of acculturation and the cultural determinants of creating territorial marketing.

ORCID: 0000-0002-6294-5101

Adres/Address:

Uniwersytet Szczeciński
Wydział Ekonomii, Finansów i Zarządzania
Instytut Gospodarki Przestrzennej i Geografii Społeczno-Ekonomicznej
Katedra Geografii Społeczno-Ekonomicznej
ul. Mickiewicz 18, 70-383 Szczecin, Polska
e-mail: anna.czaplinska@usz.edu.pl

Iryna Kibych, doktor nauk biologicznych. Absolwentka biologii Państwowego Uniwersytetu w Czerniowcach. Od 1994 r. adiunkt w Katedrze Geografii Ekonomicznej i Zarządzania Ekologicznego na Wydziale Geograficznym Narodowego Uniwersytetu im. J. Fedkowycza w Czerniowcach. Zainteresowania badawcze są związane z problematyką zarządzania ekologicznego oraz zasobów przyrodniczych.

Iryna Kibych, PhD. Graduate of Biology of the State University of Chernivtsi. Since 1994 an assistant professor in the Economic Geography and Environmental Management Department, Faculty of Geography, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine. Her research interests are related to the issues of ecological management and natural resources.

ORCID: 0000-0003-0004-7653

Adres/Address:

Narodowy Uniwersytet im. J. Fedkowycza w Czerniowcach,
Wydział Geograficzny
Katedra Geografii Ekonomicznej i Zarządzania Ekologicznego
ul. Kociubińskiego 2, 58-012 Czerniowce, Ukraina
e-mail: kibych.iryna@gmail.com